

Тайлбари бэшэг

Уран зохёолой хүгжэлтын харгыда халбаран гарахан түрэлхи буряад уран зохёол арад зоноймнай омогорхол болонхой.

Энэ талаар хургуулида, илангаяа 8-11 класста уран зохёол үзэлгэ хүмүүжүүлгын ехэ удхатай хүдэлмэри болоно. Нурагшадта уран зохёолтой, тэрэнэй түүхэтэй хамта арад зонойнгоо баялиг болохо аман, уран зохёолоор, уран зохёолшодойнгоо амжалтануудаар омогорхохо, түби дэлхэй дээрэ түрэл арадайнгаа дутуугүй нэгэ нуури эзэлһэниие мэдэрхэ сэдхэл, бодол ерэнэ гээшэ. Уран зохёол үзэлгэ нурагшадта арад зоной найхан абари зан, ёһо заншал үгэхэ арад зондоо, Эхэ орондоо, гүрэн түрэдөө үнэн сэхэ ябаха эрхэтэй, буряад арадай түлөөлэгшын ехэ харгы нээжэ үгэхэ. Мүн эндэ соёл болбосоролой, эстетическэ гоё найханиие сахиха, дэмжэхэ талааршые эхи табигдана гээшэ.

10-11-дэхи классуудта уран зохёол үзэлгэдэ нурагшын анхарал обзорно темэнүүдтэ абтаха ёһотой. Эндэ «Октябриин революциин урдахи зохёол», «Буряад совет литературыны бүридэлтэ» гэхэ мэтэ.

Ганса арадша тала, реализмын харгы г.м. асуудалнууд онсолон харагдаха бэшэ. Хэшээл бүхэндэ теориин асуудалнууд илгагдангүй уран зохёолой, уран найруулгын удха болон оролсохо ёһотой.

Уран зохёол, теориин асуудал гээшэмнай илгаршагүй, хубаагдашагүй нэгэ бодол гээшэ гэжэ ойлгохо шухала.

Уран зохёолой хэшээлнүүд дээрэ тусхай теориин асуудалнуудаар хэшээлнүүдтэшые шэнжэ шанар харуулһан уран зүйлнүүдээр зохёолой байгуулга, сюжет, үйлэ хүгжэлтэ, зүрилдөөнууд,эпитет, зэргэсүүлгэ, метафора, зураглалнууд хэгдэхэ гээшэ. Энэ программа1994 ондо зохоогдоһон Буряад хургуулиин программанууд дээрэ ундэлһэн табигдаба.

Дүршэлтэй багшанар үзэхэ темээрээ хэшээлдээ бэлдэхын урда тээ ямар аргууды хэрэглэжэ нурагшадайнгаа наһанда, ойлгосо мэдэсэдэ тааруулжа, хайшан гэжэ нурагшадта заахаяа бодомжолдог, түсэблэдэг. Тиихэдээ багша хадаа оролто хөөрэлдэлгэ харуулха, үзүүлхэ материалнууды хэрэглээд хөөрэлдөө эмхидхэлгэ, учебнигээр хүдэлгэ, зохёолой текст уншалга, асуудалнуудта харюусалга, экскурси эмхидхэлгэ, бэшэгэй хүдэлмэринүүды ямар эмхитэй гуримтайгаар тааруулан зохёожо, жэшээнүүды амжалтатайгаар үнгэргэхэ гэжэ хайн үзэдэг, хэрэгтэй материалнууды суглуулдаг.

Тиимэхэ литература заахада хэрэглэдэг аргууды багша бүхэнэй хайнаар мэдэхэ, шадамараар хэрэглэхэ ёһотой байһые литература заалгада табигдадаг мүнөө сагай эрилтэнүүд уялагдана.

Буряад литератураар нурагшадай мэдээ шадабари болоод, дүршэлынэ сэгнэхэ нормонууд.

1. Үзэжэ байһан зохёолой текстын удха мэдэлгэ, уран һайханайнэ талые, идейнэ удхыень ойлгожо, һайнаар уншажа, хөөрэжэ шадаха ёһотой.
2. Зохёол соо харуулагдаһан үйлэнүүдэй хоорондохол холбоо, геройнуудай хэһэн хэрэг, үйлэ, хэлэһэн үгэ г.м. элирүүлэн хэлэжэ шадаха ёһотой.
3. Үзэһэн зохёолойнгоо идейнэ-эстетическэ удха элирүүлхын тулада хэрэглэгдэдэг уран һайханайнэ зэбсэгүүдэй үүргые ойлголго
4. Анализ хэхэдээ класстаа үзэһэн гү, али өөрөө уншаһан зохёолоо хэрэглэжэ шадаха ёһотой.
5. Темээ задалан, гол удхыень эли харуулхаар тон шухала баримтануудые болон мэдээсэлнүүдые шэлэн абажа шадаха ёһотой.
6. Бэшэгээр дамжуулан хэлэхэ алишье бодолоо орфографическа ба пунктуационно нормонуудые баримталха болоно.

Уран зохёол үзэлгэ – 52 саг

Бэшэгэй хүдэлмэри – 9 саг

Класстаа гадуур уншалга – 5 саг

Литературын теори – 4 саг

Эрдэм нурулсалай түсэб

Буряад литература 11 кл.

№	Раздел ба темэ	Үгтэһэн саг			Шалгалтын хүдэлмэри
		хамта	теори	практика	
1	Оролто хэшээл. Буряад уран зохёолой хугжэлтын шатанууд. (периодизаци)	1			
2-3	XX зуун жэлэй 1-дэхи хахадай түрэл буряад уран зохёол Б.Барадинай уран найханай юртэмсэ. «Ехэ удаган абжаа» гэнэн түүхэтэ трагеди.	2	2	9	4
4	Бато Базаронхой ба Цырендаши Цымпилоной уран найханай юртэмсэ. «Улаалзай» ба «Буряад басаганда» шүлэгүүд.	1	0,5	0,5	
XX зуун жэлэй 2-дэхи хахадай түрэл буряад уран зохёол					
5	Ч.Ц.Цыдендамбаев «Буряад басаган» Туужа	5	1	2	2
6	Д-Р. Батожабай «Төөригдэһэн хуби заяан» Трилоги	12	6	3	1
7	Ц-Ж.А. Жимбиев «Гал могой жэл»	5	2	2	1
8	С.С.Цырендоржиев «ҮҮрэй солбоной гоё гээшэнь»	4	2	1	1
9	А.Л.Ангархаев «Мүнхэ ногоон хасуури» Роман	5	2	1	1
10	Балдан Ябжанов «Нулимса»	4	2	1	1
11	Ц.Дондогойн «Эхэ тухай хоёрдохи поэмэ»	2	1	1	
12	Л.Тапхаев «Дүрбэн сэсэг»	4	2	1	1
Мүнөө үеын түрэл буряад уран зохёол					
13	Мүнөө үеын түрэл буряад уран зохёолой онсо шэнжэ	1			
14	Д.О.Эрдынеев «Үйлын үри»	4	2	1	1
15	Д. Доржиев «Газарай хүйһэн»	1			
16	А.Лыгденов «Морин хуур» хөөрөөн	2			
17	Ч.Ц Гуруев «Туһалха хэрэгтэй» хөөрөөн	1			
18	Д.Дылгыров «Сэдьхэлэй гуниг» хөөрөөн	1			
19	М.Батаин «Таршаа Намжалай түүхэ» пьеса	2			
20	Солбон Ринчинов «Жэргэмэл» зураг	1			
21	М.Батаин «Юртэмсын гурбан сэсэшүүл» зүжэг	1			
22	Б.П.Пурбуев «Эрьехэ наран – I-II»	3			
23	Г.Раднаева «Түрэлгын зоболон» шүлэг	2			

24	А.Ангархаев «Би шулуунби» шүлэг	1			
25	Ринчин Чойном «Ая минии буряад»	1			
26	Б.Дугаров «Түрэлхидэйм хэлэн, хүлисөөрэй»	1			
27	Хэлэлгэ хүгжөөлгэ.Бальжинима Доржиев. «Балшар наһанайм хангалнууд».зураг	1			
		68	12	43	13